

1257/1841 TARİHLİ BİR BELGEYE GÖRE OSMANLI DEVLETİ'NDE MEVCUT OLAN ASKERİ BİRLİKLER VE BUNLARA YAPILAN HARCAMALARIN TÜRÜ VE MİKTARLARI

Ahmet Uzun

Öz

Bu makalede 1257/1841 tarihli bir belgeden hareketle Osmanlı Devleti'nde mevcut olan askeri birliklerin sayısı, sınıfları, görev yerleri, bunlara yapılan harcamalar, harcamaların hangi kalemlerden oluştuğu ve ne miktarlara ulaştığı, bunların hangi şekillerde karşılandığı gibi soruların cevaplandırılmasına çalışılmıştır. Çalışmada askeri harcamaların bütçe giderleri içerisinde önemli bir yekûn oluşturduğu ortaya konmuştur.

Anahtar Sözcükler

Ordu, Osmanlı Devleti, İktisat tarihi.

Abstract

In this study I have attempted to determine the number of military units and the quantity and varieties of expenditures allocated for these units. How these expenditures are provided is also considered. I concluded that the military shared a considerable amount of the Ottoman budget expenditures.

Keywords

Military, The Ottoman Empire, Economic history

Giriş

Osmanlı Devleti kurulduğu yıldan çöküşüne kadar geçen sürede tüm dönemler itibariyle önemli bir askeri kuvveti barındırma gereği duymuştur. Devletin ilk yıllarında geniş bir coğrafyaya yayılabilmek daha sonra ise ele geçirilen toprakları savunabilmek ya da genel olarak asayişini sağlamak, ancak kalabalık bir ordu sayesinde mümkün olabiliyordu. Devlet, geniş bir coğrafyaya sahip olmanın bazı imkanlarından faydalanırken, aynı zamanda buralarda savunma hizmetlerini düzenli olarak yerine getirmek için ağır bir masraf yüküne de katlanmak zorunda kalıyordu. Devletin ilk yıllarında tımar sisteminin başarıyla uygulanması bu yükün hafifletilmesini sağladığından çok büyük sıkıntılarla karşılaşılmamıştı. Gerçekten de tımar teşkilatı bir taraftan savaşa hazır, donanımlı bir ordunun her an hazır bulundurulmasını sağlamakta, diğer taraftan da İmparatorluğun geniş sınırları içerisinde köylere kadar yayılan önemli bir güvenlik ağı oluşturmaktaydı (Ergenç, 1983:74). Ancak on altıncı yüzyılın sonlarından itibaren başta silah teknolojisindeki gelişmeler olmak üzere bir dizi faktör, tımarlı sipahi teşkilatının öneminin azalmasına ve buna bağlı olarak böyle köklü bir düzenin etkinliğini kaybetmesine yol açmış; bu da daha fazla profesyonel asker ihtiyacı doğurarak, askeri harcamaların büyük meblağlara ulaşmasına neden olmuştur.

Osmanlılar, askeri birlikleri bir ülkenin gücünü ve hayatiyetini devam ettirmesinin esas dayanağı olarak görmekteydiler. Onlara göre *ber-mukteza-yı akıl ve hikmet her devletin esas kavîm ve devamı sunuf-ı askeriyeye ve idare-i askeriye ise varidat-ı maliyeye menut* idi (MM 47, 1261/1845). Dolayısıyla güçlü bir orduya sahip olmak her şeyden önce güçlü bir maliyeye mümkün olabilirdi. Osmanlı yönetiminin uzun yıllar bu dengeyi sürdürmekte başarılı olduğu düşünülebilir, ancak özellikle on dokuzuncu yüzyıldan itibaren artan askeri harcamaları finanse etmek sorun olmaya başlamıştı. Devletin reform çabalarının

bu iki alanda yoğunlaşması konuya verilen önemi ortaya koymaktadır. Gerçekten özellikle on dokuzuncu yüzyılda hem askeri hem de mali konuların düzene sokulmasına yönelik çabaların bir hayli artmış olması, bu alanlarda sağlanacak başarıların doğrudan devletin bekasıyla ilgili olduğu inancına dayanmaktaydı.

Osmanlı Devleti'nde askeri harcamaların seyri askerlerin toplam sayısı, sınıf (muvazzaf, yedek vs.) itibariyle dağılımları ve diğer bazı faktörlere göre (seferlerin sıklığı ve süresi gibi) farklı olabiliyordu. Bununla birlikte bu masraf kalemi tüm dönemlerde büyüklüğünü korumuş ve bütçenin en önemli gider kalemlerinden birisini oluşturmuştur. İşte bu çalışmada 1841 yılı itibariyle ülkede bulunan askerlerin sayıları ve onlara ait giderlerin cins ve miktarlarına ait bir belgeden hareketle, askerlerin sayı ve harcamalarının genel bir fotoğrafı ortaya konulmaya çalışılacaktır. Yararlandığımız temel kaynak, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Meclis-i Vâlâ iradeleri kataloğundaki 782 numaralı belgedir. Bu belgede gösterilen harcamalar yıl ortasında gerçekleştirilen ve önceki yıllarda yapılan harcamaların seyrinden hareketle belirlenmiştir.

İstanbul'da Bulunan Askeri Birlikler ve Harcamaları

Osmanlı ordusunun önemli sayılabilecek bir kısmı başkentte bulunmaktaydı. İncelediğimiz yıla ait verilere göre bunların toplam miktarı kırk bin civarındadır. Tablo 1'de detayıyla gösterildiği gibi askerlerin yaklaşık yarısı hassa, muntazama ve topçu birliklerinden, diğer yarısı da redif alaylarından müteşekkildir. Askerlerin büyük kısmı süvari, piyade ve topçu birliklerine aittir. Bunların haricinde Hassa birlikleri içerisinde sayıları 184 olan doktor, cerrah, v.s. bulunmaktadır. Ayrıca muntazama sınıfı içerisinde 362 kişi subay, ümera ve Dâr-ı Şûra-yı Askeriye memuru, 431 nefer bölükan ve 132 kişi de Bâbiâli ve Bâb-ı Seraskeri müzikacısı olarak görev yapmaktadır.

Tablo-1, İstanbul'daki Askerlerin Birliklerine Göre Miktarları

	Süvari	Piyade	Topçu	Diğer	Toplam
Asakir-i Hassa	2.408	5.127	1.438	2.148	11.122
Asakir-i Muntazama	262	3.229	-	1.388	4.879
Asakir-i Redif	818	18.604	-	-	19.422
Topçuyan-ı muntazama	-	-	-	-	4.473

İstanbul'da görevli olan birliklerin yıllık masraflarının toplamı 69.285.826 guruşa ulaşmaktadır. Dolayısıyla her ay altı milyon guruşa yaklaşan bir tutar sadece başkentteki askerler için sarf edilmektedir. Toplam harcamalar içerisinde en ağırlıklı kalemlerin maaş ve tayinat giderleri olduğu dikkati çekmektedir. Gerçekten de söz konusu iki kalemin toplam içerisindeki payı %83 civarındadır. Elbise ve benzeri levazımat giderlerinin payı ise %17 dolaylarındadır.

Tablo-2, İstanbul'da Bulunan Askerlerin Sayısı ve Harcamaları

	Toplam Asker	Maaş	Tayinat	Elbise ve	Masraf
Asâkir-i Hassa	11.122	7.631.796	8.615.904	3.690.373	19.938.073
Asâkir-i Muntazama	4.879	8.519.808	4.593.941	1.389.407	14.503.656
Asâkir-i Redife	19.422	8.424.392	11.053.730	5.479.822	24.957.944
Topçuyan-ı Muntazama	4.473	4.807.956	3.453.999	1.624.698	9.886.653
Toplam	39.896	29.383.952	27.717.547	12.184.300	69.285.826

Taşrada Bulunan Askeri Birlikler ve Harcamaları

Taşradaki askerler Anadolu ve Rumeli ile bazı adalarda yerleşmiş olup üç ana sınıftan ibaretti. Bunlardan birincisi muvazzaf ve redif olarak görev yapan er ve subaylardan oluşmaktaydı. Aşağıdaki tabloda bu sınıfta yer alan askerlerin sayıları ve hangi bölgede buldukları gösterilmiştir.

Tablo-3, Taşradaki Askerlerin Buldukları Yerler ve Miktarları

Bulunduğu Yer	Sayısı	Bulunduğu yer	Sayısı
Halep	4.226	Berat	953
Musul	?	İşkodra	866
Dicle	1.116	Ohri	1.318
Güzelhisar	628	Elbasan	430
Konya	992	Manastır	787
Akka, Sayda v.s.	5.341	Bosna	1.956
Ankara	380	Edirne	11.621
Erzurum	2.237	Belgrad	857
Kars	543	Yanya	4.345
Erzincan	404	Vidin	586
Trablusgarp	3.872	Midilli	139
Şam	7.260	Kıbrıs	1.462
Beyrut	1.161	Girit	7.409
TOPLAM			63.093

Taşrada bulunan bu grup askerlerin 11.123'ü redif birliklerden müteşekkil olup Edirne ve Girit adasında yerleştirilmiştir. Kalanların tamamı muntazama birliklerinden ibaretti. Birliklerin önemli bir kısmının maaş ve tayinatları mahallerindeki hasıllardan karşılanırken, elbiseleri İstanbul'dan gönderilmekteydi¹. Erzurum, Kars ve Erzincan'daki askerlerin tüm masrafları buldukları yerlerden *rüyet* olunmakta, Girit ve Trablusgarp'daki askerlerin bazı erzak ve ekmek tayinatları için gerekli olan buğday ve arpa ile tüm elbiseleri merkezden gönderilmekte, kalan tayinatları ise mahallinden karşılanmaktadır. Şam, Beyrut, Akka ve Dicle'de bulunan birliklerin ise sade yağ, ve bazı erzak tayinatları ile elbiseleri başkentten gönderilirken, kalan tayinat malzemeleri bölgelerinden temin edilmektedir. Taşrada bulunan redif ve muntazama askerlerinin toplam giderleri 88.357.237 guruşa ulaşmaktaydı. Bunun 24.795.900 guruşu (toplamın %28'i) maaşlara, 42.660.000 guruşu (toplamın %48'i) tayinata, 17.225.000 guruşu (toplamın %20'si) elbise giderlerine ve 3.676.237 guruşu (toplamın %4'ü)da mühimmat ve dikimhane masraflarına gitmektedir.

Taşrada bulunan ikinci grup askerler muvazzaf ve redif Hassa birliklerinden oluşuyordu. Toplam sayıları 3.017 olan bu grubun 1.128'i süvarilerden, kalan 1.889'u ise topçu ve piyadelerden ibaretti. Taşradaki Hassa birlikleri Kütüs, Kütahya, Şam, Diyarbakır, Trablusgarp ve İzmir tarafında bulunmaktaydı. Bazı bölgelerde askerlerin maaş ve tayinatları mahallinden sağlanırken, elbiseleri merkezden gönderilmekteydi. Bazı yerlerde ise sade yağ ve diğer bazı tayinat malzemeleriyle elbiseler İstanbul'dan karşılanırken, kalan tayinatla maaşlar buldukları bölgeden temin edilip verilmektedir. Taşradaki

Hassa askerlerinin toplam harcamaları 5.872.822 guruştı. Bunun 1.612.766'sı maaşlara, 3.200.000'i tayinata, 966.394'ü elbiselere ve kalan 293.452'si ise çanta, matara ve benzeri malzemelere harcanmaktadır.

Taşrada bulunan birliklerin üçüncü grubunu topçular oluşturmaktaydı. Bunlar da iki sınıfa ayrılıyordu. İlki topçuyarı muntazama er ve subayları olup 4.595 kişiden oluşuyordu. Buldukları yerler ve sayılar ise şöyleydi: Şam: 101, Tarsus: 99, Berriyet'ül-Şam: 693, Girit: 203, Trablusgarp: 218, Bahr-i Sefid boğazı: 2.644, Sarıburun ve Akka: 100, Manastır: 46, İşkodra: 264, Bosna: 179, Parege?: 48. Muntazama topçularının masraf toplamı 5.893.648 guruş idi. Bunun yaklaşık %36'sı maaşlara, %45'i tayinata, %17'si elbiselere, kalan % 2'si de at takımları, çanta ve matara gibi malzemelere harcanmaktaydı. Diğer birliklerde olduğu gibi burada da bazen askerlerin maaş ve tayinatları mahalleri hasılatından, elbiseler ise merkezden karşılanmaktayken, bazen de tayinat için gerekli bazı malzemeler ile elbiseler merkezden gönderilip, kalan tayinat ile maaşlar bölgelerinden sağlanmaktadır. Bazen de maaşlar direkt İstanbul'dan yollanmaktaydı. İkinci grup ise *kılâ-ı hâkâniyede* bulunan yerli topçulardan oluşuyordu. Sayıları 12.875 olan bu topçuların maaşları 2.442.000, tayinatları ise 883.298 guruş tutuyordu. Bu askerlerin kendine has elbiseleri bulunmuyordu. Subaylarının bazılarının tayinat ve maaşları tamamen mahallinde verilmekteydi.

Yukarıda belirtilen bölgelerdeki (taşradaki) askerlerin toplamı seksen bini aşmaktaydı. Yapılan hesaplamalara göre bunlara yapılan yıllık masraf 103.448.905 guruştan ibarettir. Bu miktarın yaklaşık 23 milyon guruş İstanbul'dan gönderilmekte, kalan 80 milyonu ise mahallerinde olan emvalden karşılanmaktadır.

Toplam Harcamalar

Daha önce belirtildiği gibi Osmanlı Devleti'nde askeri harcamalar tüm dönemlerde bütçenin önemli bir harcama kalemini oluşturmuştur. On dokuzuncu asırda olduğu gibi klasik dönem olarak adlandırılan İmparatorluğun ilk üç yüz yılında da askeri birliklerin miktarı oldukça kalabalıktı. Dolayısıyla onlara harcanan paralar da büyük meblağlara ulaşmaktaydı. Örneğin 1528 tarihinde sadece düzenli kuvvetlerin sayısının 87.000 olduğu, bunun 50.000'inin maaşlı askerlerden oluştuğu kaydedilmektedir. Söz konusu askerler için harcanan para 265 milyon akçeydi. Bu meblağ 537 milyon akçeye ulaşan tüm bütçe gelirlerinin yaklaşık yarısını oluşturmaktaydı (İnalçık-Quataert, 1994:90). Böylesine büyük meblağlara ulaşan askeri harcamaların değişik faktörlere bağlı olarak zamanla değiştiğini düşünmek mümkün olsa bile, genel bütçe içerisinde her zaman ağırlığını koruduğunu farklı dönemler için yapılan çalışmalar ortaya koymaktadır. Devlet yöneticileri dahil olmak üzere merkezi ordu için yapılan harcamaların on yedinci ve on sekizinci yüzyıllara ait bazı bütçelerdeki payının %45-70 arasında değişen miktarlara ulaştığı belirtilmektedir (Tabakoğlu, 1994:181-182).

İncelediğimiz yıla ait toplam sayılara baktığımızda ise İstanbul ve taşrada bulunan askerlerin toplam miktarının 123.479 olduğu, bunun yaklaşık 92 bininin muntazama, kalan 30 bininin ise redif birliklerden oluştuğu görülmektedir. Bunlara yapılacak masrafların miktarı önceki iki yılın

gerçekleşen rakamları dikkate alınarak (1841 yılı itibariyle) 172.783.730 guruş olarak tahmin edilmişti. Bu miktarın yaklaşık 93 milyon guruşu merkezden karşılanırken, kalan 80 milyon guruş civarındaki kaynak ise taşrada askerlerin bulunduğu mahallerin emvalinden sarf edilecekti. Ancak bu rakamlar askerin durumuna ve görev yerine göre değişmekteydi. Çünkü İhtiyaca göre bazen İstanbul'daki asker taşrada, taşradaki asker de İstanbul'da görevlendirilebilmekteydi. Aynı şekilde mahallerinde tedarik edilmesi gereken bazı eşyaların merkezden yollandığı ya da İstanbul'dan düzenli olarak gönderilmekte olan bir takım malzemelerin mahallinden tedarik edildiği durumlar olmaktaydı. O yüzden burada belirtilen meblağlar sürekli aynı kalmayıp fazla veya noksan gerçekleşebiliyordu.

1841 yılı için yapılması planlanan harcamalar konusunda Meclis-i Vâlâ'da cereyan eden müzakerelerden bazı bilgilere edinilmesi mümkündür. Öncelikle harcamalar sene ortasında yapılan bir hesaplama hareketle tespit edilmişti. Buna göre o ana kadar 100 milyon guruşa yaklaşan bir harcama gerçekleştirilmiş olup, bu rakamın sene sonuna kadar 172 milyon guruşu bulacağı düşünülmektedir. Maliye Nezareti söz konusu harcamalar için bütçeden ayrılmış olan 150 milyon guruşun yeterli olamayacağını belirterek 45.500 kise (22.750.000 guruş) daha ilave kaynak tahsisini istemişti. Aynı konuda Masarifat Nazırı'nın görüşü daha farklıydı. Onun tahminlerine göre yıl sonunda toplam harcamalar 394.766 (197.383.000) kiseye ulaşacaktı. Ayrıca mühimmat, çadır, tophane ve kışla tamirat masrafları eklendiğinde harcama düzeyi daha da büyüyecekti. Bu nedenle açık görünen ve hayli kabarık olan bu giderler için karşılık bulunması talep edilmişti. Meclis-i Vâlâ ise tahsis edilen 150 milyon guruşun askerin tüm idare masrafı olarak anlaşılmasını, *hazine-i celilenin her bir usûlü yoluna girinceye kadar bir nevi mahsusat-ı muvakkata kabilinden* olduğunu ifade etmişti. Ayrıca hem Masarifat Nazırının hem de Maliye Nezaretinin tahminlerinin ölçü alınmayacağı belirtilmişti. Çünkü bu tip konularda *tahmin ve takrib muteber* değildi. Dolayısıyla sene sonunda yapılan harcamaların incelenmesinden sonra ilave bir talep olursa gereğinin yerine getirilmesine özen gösterilmesinin yeterli olacağı düşünülmüştü.

Tanzimat dönemi bütçeleriyle ilgili yapılmış bir çalışmadan hareketle incelediğimiz yıla ait askeri harcamaları bu dönemde bütününe ait rakamlarla karşılaştırmak mümkündür. Gelir ve gider tahminlerine dayalı olarak hazırlanan bütçe taslağına göre incelediğimiz yıl için tahsisi öngörülen toplam askeri harcamaların genel bütçe içerisindeki payı %40.7'ye tekabül etmekteydi (Güran 1989:24-24). Takip eden yıllarda kesin hesaplara dayalı olarak hazırlanan bütçelerde de söz konusu harcamaların payı yıldan yıla önemli farklılıklar göstermesine rağmen 1258/1842-43 mali yılı ile 1277/1861-62 mali yılı arasında kapsayan yirmi yıllık dönemde ortalama %41.8 seviyesinde gerçekleşmiştir (Güran, 1989:36-37). Buradan hareketle Osmanlı yöneticilerinin askeri harcamaları kısma çabalarına rağmen bir bütün olarak bakıldığında mali disiplini sağlamaya yönelik çabaların hızlandığı Tanzimat döneminde bile bu amaç doğrultusunda önemli bir başarının gerçekleştirilemediği anlaşılmaktadır. Aynı başarısızlık, diğer bir tabirle askeri harcamaların kısılamaması ve dolayısıyla bütçe içerisindeki büyüklüğü ilerleyen yıllarda da devam etmiştir. Örneğin

Abdülhamit döneminde silahlı kuvvetlerin ihtiyacı için ayrılan fonların toplam harcamalar içerisindeki payı %40'ın altına nadiren düşmüştür (Akarlı, 1982:249). Bu rakamlar bir bütün olarak değerlendirildiğinde genellikle ekonomik açıdan herhangi bir getirisi olmayan askeri harcamaların Osmanlı maliyesindeki açıkların kapatılmamasında önemli bir rol oynadığını düşünmek mümkündür. Askeri harcamaların tüm dönemler itibarıyla yüksekliği Osmanlı'nın genel ekonomik anlayışıyla da ilişkilidir. Bu noktada Şerif Mardin'in konuyla ilgili tespiti önem taşımaktadır. Ona göre Osmanlı devlet adamları harbe dayanan bir iktisadiyat anlayışına sahip olmuşlar ve verimlilik esasına dayanan yeni bir ekonomik fikre uzun süre geçememişlerdir (Mardin, 1990:46).

Osmanlı yönetimi askeri harcamaların karşılanmasına tüm dönemlerde önem vermekle birlikte bu alandaki israfların önlenmesine de büyük çaba sarf ediyordu. Çünkü özellikle askerin iâşesi ve eşyaları için yapılan alımlarda büyük *telefat* meydana gelmekte bu da hazineye önemli bir yük getirmekteydi. Meclis-i Vâlâ'daki görüşmeler esnasında bu konu da gündeme gelmiş ancak her hangi bir düzenleme yapılmaksızın sadece ilgili görevlilere uyarı yapılması kararıyla yetinilmiştir.

Toplam Asker Sayıları ile Harcamaların Türleri Üzerine Bir Değerlendirme

Yeniçerilerin kaldırılmasından sonra tesis edilen Asakir-i Mansure alayları İmparatorluğun tüm asker ihtiyacını karşılayacak miktarda değildi. Çünkü, kalabalık bir düzenli ordunun sürekli silah altında bulunması önemli bir harcamaya yol açması kadar, tarımsal işgücünü azaltması nedeniyle ülkedeki zirai faaliyetlere de zarar verebilirdi. Bu yüzden yedek asker yetiştirilmesi uygulamasına başvurulmuştu (Kütükoğlu, 1985:283). Söz konusu birliklerden savaş anlarında olduğu kadar iç güvenliğin sağlanması ve hükümet emirlerinin eksiksiz uygulanması amacıyla da yararlanılması hedeflenmişti (Çadircı, 1983:93). Redif adı verilen bu askerler sancaklarda taburlar halinde teşkilatlandırılmıştı. Yardımcı kontenjanlar ile başıbozuk birlikler hariç tutulursa ordunun iki ana gruptan oluştuğu söylenebilirdi: muvazzaf ve yedek birlikler. İncelediğimiz yıla ait verilere göre bunların sayıları muvazzaf birlikler için yaklaşık doksan bin, yedek birlikler için ise otuz bin civarında idi. Bununla birlikte rakamlarda zaman içerisinde yaşanan gelişmelere bağlı olarak önemli farklılaşmalar meydana gelmekteydi. Ubucini'nin verdiği bilgilerde aynı yıllarda silah altındaki (muvazzaf) askerlerin sayısı 138.680 kişi olarak kaydedilmektedir (Ubucini 1977:423). Bir başka kaynakta ise II.Mahmut'un son yıllarında mansure ordusunun 120 bin kişiye ulaştığı bilgisi vardır (Hale 1996:30). Her iki kaynakta Redif birlikleri için de aşağı yukarı aynı miktar rakamlar zikredilmekte; yani Osmanlı'da yaklaşık 130 bin redif askerin bulunduğu belirtilmektedir² (Hale, 1996:30, Ubucini, 1977:423). Her iki ordu büyüklük yönünden birbirine yakın seviyelere ulaşmasına rağmen aralarında profesyonellik yönünden büyük fark bulunmaktaydı. Diğer bir anlatımla redif birlikler modern silahlardan ve eğitilmiş subaylardan yoksun durumdaydılar (Hale, 1996:31).

Redif askerlerin tesisinden sonra bunların harcamalarını karşılamak için de yeni kaynaklar bulunmaya çalışılmıştı. Mevcut düzenli birliklerin giderlerini karşılamakta bile zorlanan Osmanlı yönetiminin Redif birliklerin ihtiyaçları için

gereken parayı da halktan karşılamayı planlamaktaydı. Bu amaçla Anadolu ve Rumeli'de bulunan sancak ve kazalara *iâne-i cihâdiyye* ismiyle her kazanın içerisinde bulunduğu ödeme gücüne göre tarh ettirilecek yeni bir vergi ihdas edilmesi kararlaştırılmıştı (Kütükoğlu, 1983:146-47).

Osmanlı yönetimi hangi sınıf olursa olsun askerinin her türlü ihtiyacını karşılamaya büyük önem vermektedir. Mesela on altıncı yüzyılda Avrupalı askerlerle karşılaştırılınca Osmanlı ordusunun daha iyi beslendiği görülmektedir (Murphey, 1988: 242). Bununla birlikte her zaman bütçe için ağır bir yükü olan bu masraf kaleminde tasarrufa gitmenin yolları aranmaktaydı. Şüphesiz ki, askeri harcamaların azaltılması en başta asker sayısının kısıtlanmasıyla mümkün olabilirdi. Ancak uzun süren savaşlar ile özellikle Türk olamayan nüfusun yoğun bulunduğu bölgelerde sıkça isyanlarla karşılaşılması asker sayısının azalması yerine artmasına neden oluyordu. Ayrıca sürekli modernizasyon ihtiyacı da harcamaların büyümesini hızlandırmaktaydı. İşte böyle bir ortamda geriye sadece israfların önlenmesi gibi tedbirler kalmaktaydı. Bunun dışında bazen redif askerlerinden görevleri bitenlerin memleketlerine gönderilmesi ve bazı kışla ve benzeri yerlerin tamir işlerinin tehiri gibi tedbirlere de baş vurulmaktaydı (İD 3357, 1258/1842). Fakat bu tip tedbirlerin önemli bir masraf tasarrufu sağladığını söylemek güçtür.

Harcama kalemlerine bakıldığında maaş ve tayinatların büyüklüğü göze çarpmaktadır. Osmanlı Devleti'nde askere tahsis edilen bütçe tamamen asker maaş ve bakımı için harcanmakta olup³, harp malzemeleri ve sair giderler genel bütçeden karşılanmaktadır. Onbaşidan müşire kadar tüm askerler maaş almakta, ancak aralarında çok büyük fark bulunmaktadır. Mesela 1850'li yıllarda bir er 20 guruş maaş alırken, aynı rakam ferik için 15 bin, müşir için 75 bin guruş olmaktadır (Ubucini, 1977:415-416). Maaşların özellikle alt rütbelerde azlığı dikkat çeken bir husus olmakla beraber, askerin tüm kazancı bununla sınırlı değildi. Osmanlılar, uzun yıllar askerlerine bazı gıda ve benzeri maddeleri ücretsiz olarak dağıtan bir uygulamanın (tayinat) sahibi olmuşlardır. Askerlerin yanında diğer bazı kamu görevlilerini de kapsayan bu uygulama bütçeye ilave bir harcama yükü getirmekteydi. Devlet, bu gıda tahsislerini sadece çalışanların verimliliğini arttırmanın değil, aynı zamanda askerlerin yönetime olan bağımlılığını kuvvetlendirmenin bir vasıtası olarak da kullanıyordu. Ayrıca uygulama sayesinde asker ve memurların gıda masrafları azaldığından, harcanabilir gelirleri yükseliyor ve böylece diğer mallara olan talepleri de genişlemiş oluyordu. Ubucini'ye göre askerlere elbise ve diğer bakım malzemeleri dışında günlük olarak 300 dirhem ekmek, 80 dirhem et, 13 dirhem tereyağı, 25 dirhem pirinç, 6 dirhem tuz, 9 dirhem sebze ve ayrıca yeteri miktarda sabun, sıvı yağ ve mum tayinatı verilmekteydi. (Ubucini, 1977:414-415). 1838 tarihinde yapılan bir düzenlemede ise İstanbul'da bulunan askerlere günlük verilen tayinat şöyleydi: Ekmek 300 dirhem (960 gram), Et 80 dirhem (256 gram), Pirinç 54 dirhem (172,8 gram), Çerviş Yağı 3 dirhem (9,6 gram), Nohut 7 dirhem (22,4 gram), Tuz 6,5 dirhem (20,8 gram), Soğan 6,5 dirhem (20,8 gram), Zeytinyağı 1dirhem (3,2 gram), Mum 1 dirhem (3,2 gram), Odun 219,5 dirhem (702,4 gram) (MAD 9207, 1254/1838-39: 69).

Günlük verilen tayinat maddelerinin cins ve miktarlarında zaman içerisinde çeşitli değişiklikler yapılmıştı. Bazen de özellikle temininde güçlük çekilen tayinat maddelerinin yerine bedel ödemesi yoluna gidiliyordu. Bazı zamanlarda askerlere toplu halde meyve ve sebze tayinatı yapılıyordu. Maaşlarda olduğu gibi tayinatta da üst ve alt rütbeler arasında farklılık bulunmaktaydı. Üst rütbeli askerlerle yüksek kademedeki bürokratlara hem çeşit hem de miktar olarak daha fazla tayinat verildiği anlaşılmaktadır. Bu tür kişilere ayrıca kullandıkları atlar için arpa ve saman tayinatı yapılmaktaydı (İD 5800, 1262/1845).

Tablo-4, İstanbul ve Taşrada Bulunan Askeri Birliklerin Bir Yıllık Maaş, Tayinat, Elbise ve Benzeri Levazım Giderleri (1257/1841).

Askerlerin Buldukları Yerler	Masraflar (Guruş)				
	Toplam Asker Sayısı	Maaş	Tayinat	Elbise ve Levazım	Masraf Toplamı
A.İstanbul'da Bulunan					
I.Asâkir-i Hassa	11.122	7.631.796	8.615.904	3.690.373	19.938.073
II.Asâkir-i Muntazama	4.879	8.519.808	4.593.941	1.389.407	14.503.156
III.Asâkir-i Redife	19.422	8.424.392	11.053.730	5.479.822	24.957.944
IV.Topçu (Muntazama)	4.473	4.807.956	3.453.999	1.624.698	9.886.653
TOPLAM	39.896	29.383.952	27.717.574	12.184.300	69.285.826
B.Anadolu, Rumeli ve Adalarda Bulunan					
I.Asakir-i Muntazama	63.096	24.795.900	42.660.000	20.901.236	88.357.136
II. Asakir-i Hassa	3.017	1.612.776	3.000.200	1.259.846	5.872.822
III.Topçu (Muntazama)	4.595	2.155.416	2.651.562	1.086.670	5.893.648
IV.Kale Topçuları	12.875	2.442.000	883.298	---	3.325.298
TOPLAM	83.583	31.006.092	49.195.060	23.247.752	103.448.904
GENEL TOPLAM	123.479	60.390.044	76.912.634	35.432.052	172.734.730

Askerlere yapılan toplam harcamaları Tablo 4 yardımıyla bir bütün olarak değerlendirmek mümkündür (İMV 782, 1257/1841). Buna göre, İstanbul'da bulunan yaklaşık 40 bin asker için toplam 70 milyon guruş civarında bir harcama yapılması planlanmaktadır. Bu miktarın %42'si maaşlara, %40'ı tayinat giderlerine, kalan %18'i ise elbise ve diğer levazım masraflarına aitti. Taşrada ise 83 bin civarındaki askere 100 milyonun üstünde kaynak tahsis edilmiştir. Bunun %30'u maaşlar, %47'si tayinat, kalan %23'lük kısmı da elbise ve diğer malzemeler için kullanılmaktadır. Genel toplamlarda ise tahsisatın %35'i maaşlara, %45'i tayinata, %20'si ise elbise ve öteki giderlere yapılmıştı. Görüldüğü gibi askere yapılan harcamalar içerisinde en büyük pay tayinata sarf edilen çeşitli tüketim maddelerinin alımı için ayrılmıştı. Bu tip malzemelerin alımında ortaya çıkan israflar zamanla tayinat uygulamasının son bulmasına sebebiyet verecektir. Uygulamanın kaldırılmasından sonra askerlerin veya diğer görevlilerin maaşlarına tayinat konusu malzemelerin bedelleri ilave edilmiştir.

Sonuç

Güçlü bir orduya sahip olmayı devletin bekasının en önemli dayanağı olarak gören Osmanlı yönetimi, askerini her zaman iyi beslemenin ve her türlü ihtiyacını eksiksiz yerine getirmenin çabası içerisinde olmuştur. Bunun tabii neticesi askeri harcamaların tüm dönemlerde önemli meblağlara ulaşmasıydı. Nitekim ele aldığımız yıl için tüm bütçe giderlerinin yaklaşık %40'ını askeri harcamaların oluşturması ve bu oranın ilerleyen yıllarda da devam etmesi bu yargıyı doğrular niteliktedir. Aslında Bâbîâli askeri harcamaları sürekli azaltmaya ve bunun için yeni yöntemler geliştirmeye çalışmaktaydı. Ancak bu amaç, geniş bir coğrafyaya egemen olma anlayışıyla çelişki arz ediyordu. Çünkü bu durum kalabalık bir orduyu istihdam etmeyi gerektirdiğinden, giderleri de kılmak pek mümkün olamıyordu. Üstelik *sorunlu* (isyan tehdidinin mevcut olduğu) bölgelerde sürekli ve önemli sayıda asker bulundurma gereği harcamaların daha da artmasına yol açıyordu. Bu açıdan harcamaların önemli bir kısmının taşradaki birliklere gitmesi tesadüfi değildi. Bu nedenle sayıda indirim yapamayan Osmanlı idaresi için geçici ve pek de masraf yükünü azaltmayan öteki tedbirleri (bazı inşa ve tamir işlerini ertelemek, yedek birlikleri azaltmak, malzeme alımlarını yönlendirenlere israfı yol açmamaları konusunda uyarı yapmak vs.) almaktan başka çare kalmıyordu.

Ek

Jurnal ve yoklamalardan ihrâc olunarak ana göre terkim olunan diğer hulâsaları nâtik olduğu üzere gerek Asitâne-i saâdetde ve gerek taşrada bulunan bi'l-cümle asâkir-i muntazama-i şâhânenin mevcûdlarına göre elli yedi senesi Muharremi guresinden Zi'l-hiccesi gayetine kadar tahminen bir senelik masârifât-ı vakialarıyla ber-mûcib-i kuyûd masârif-i mezkûre için bu ana kadar sûretleri verilen ve sûret verilmek üzere bulunan mebâliğin mikdârı ve bu hesap üzere asâkir-i merkûmenin sene-i mezkûre masârifâtından takriben kûsûr görünen akçenin kemmiyetini mübeyyin hulâsadır

Diger hulâsa nâtik olduğu üzere asâkir-i merkûmenin bir senelik masârifinin mikdârı

Asitâne-i saâdetde mevcûd bulunan asâkirin masârifî Taşrada bulunan asâkirin masârifî

<u>Kîse</u>	<u>kûsûr</u>	<u>Kîse</u>
<u>Kûsûr</u>		
138.669 326	206.89	404
	<u>Kîse</u>	<u>kûsûr</u>
	345.567 230	

Minhâ

Diger hulâsa mantûkunca müddet-i mezkûr masârifî olup mâliyye hazinesinden i'tâsı için sûretleri verilen ve sûret verilmek üzere bulunan mebâliğin kemmiyeti

Elli altı senesinde sûreti verilen Elli yedi senesinde
sûreti verilen

<u>Kîse</u>	<u>Küsûr</u>	<u>Kîse</u>	
5.070	165	191.147	492,5
		<u>Kîse</u>	<u>Küsûr</u>
		196.218	157,5

Mîzân

Kîse Küsûr
345.567 230 tahmînen masârif-i vakia-i seneviyyenin
mikdârı

196.218 157,5 i'tâsı için bu ana kadar sûretleri verilen

149349 72,5 takrîben bundan böyle i'tâsı lâzımeden görünen

BOA, İrade-i Meclis-i Vâlâ 782, 1257/1841.

Notlar

¹ Asakir-i Mansure alaylarının elbise ihtiyaçlarının nasıl temin edildiği hususunda şu çalışmaya bakılabilir: Mübahat S. Kütükoğlu, "Asakir-i Mansure-i Muhammediyye Kıyafeti ve Malzemesinin Temini Meselesi", Atatürk'e Armağan, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, İstanbul, 1981, içinde s.519-605.

² Bu kaynaklarda redif birlikleri için bir hayli yüksek rakamlar telaffuz edilmişken, bizim tespit ettiğimiz bir başka belgede söz konusu askerler için daha düşük miktarlar verilmektedir. Nitekim 1258/1842 tarihli bir belgeye göre ülkede görevli redif askerlerin sayısı 51.035'tir. Bunun yaklaşık 14 bini İstanbul'da, 28 bini Anadolu'da ve 12 bini de Rumeli'de bulunmaktaydı (BOA, **İrade-i Dahiliye** 3357, 1258/1842).

³ Daha önce belirttiğimiz gibi bunun miktarı 300 bin kise (150 bin guruş) dir. Ancak bu rakamın aşılması halinde oluşan fark genel bütçeden verilmektedir.

Kaynakça

BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivi), İstanbul.

Mesail-i Mühimme İradeleri 47, (1261/1845).

Dahiliye İradeleri 3357, (1258/1842); 5800, (1262/1845).

Meclis-i Vâlâ İradeleri, 782, (1257/1841).

Maliyeden Müdevver Defterler, 9027, (1254/1838-39).

Basılı Eserler

AKARLI, E. Deniz. (1982), “1872-1916 Bütçeleri Işığında Osmanlı Maliyesinin Sıkıntıları”, C.O. Tütengil’e Armağan, İ.Ü., **İktisat Fakültesi Mecmuası**, Cilt:38, Sayı:1-2, s.225-254.

ÇADIRCI, Musa. (1983), “Osmanlı Ordusunda Yeni Düzenlemeler (1792-1869)”, Birinci Askeri Tarih Semineri, **Bildiriler II**, s.85-98. Ankara.

ERGENÇ, Özer. (1983), “Osmanlı Merkez Askerinin Nitelik ve Fonksiyonları Üzerine”, Birinci Askeri Tarih Semineri, **Bildiriler II**, s.73-84. Ankara.

GÜRAN, Tevfik. (1989), **Tanzimat Döneminde Osmanlı Maliyesi: Bütçeler ve Hazine Hesapları (1841-1861)**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

HALE, William. (1996), **Türkiye’de Ordu ve Siyaset**, İstanbul: Hil Yayınları

İNALCIK, Halil. Quataert Donald. (1994), **An Economic and Social History of the Ottoman Empire**, Cambridge: Cambridge University Press.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat S. (1983), “Redif Askeri Giderlerini Karşılama Üzere Alman Bir Vergi: İane-i Cihâdiyye”, Birinci Askeri Tarih Semineri, **Bildiriler II**, s.145-166. Ankara.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat S. (1985), “Redif Kıyafetlerinin maliyetlerine Dair”, İ.Ü., **İktisat Fakültesi Mecmuası**, Cilt:41, sayı:1-4, s.283-299. İstanbul.

MARDİN, Şerif. (1990), “Türkiye’de İktisadi Düşüncenin Gelişimi”, **Siyasal ve Sosyal Bilimler**, s.45-98. İstanbul: İletişim Yayınları.

MURPHEY, Rhoads. (1988), “Provisioning İstanbul: the State and Subsistence in the Early Modern Middle East”, **Food and Foodways**, Vol:2, s.217-263.

TABAKOĞLU, Ahmet. (1994), **Türk İktisat Tarihi**, İstanbul: Dergah Yayınları.

UBUCİNİ, M.A. (1977), **Türkiye 1850**, Cilt:2, İstanbul.